

Education Review Journal

A peer- reviewed open -access journal indexed in NepJol

ISSN 2976-1182(Print)

Published by Education Review Office, Nepal

Article History: Received on 24 April 2025; Accepted on 6 July 2025

DOI: <https://doi.org/10.3126/erj.v2i01.86464>

कक्षा ५ को विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण सञ्चालनका समस्या र समाधानका

उपायहरू

रविन्द्र शिवाकोटी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

यस लेखका लेखक डा. रविन्द्र शिवाकोटी (<https://orcid.org/0009-0004-7516-1498>)

त्रिवि शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभागमा कार्यरत सहप्राध्यापक हुनुहुन्छ । यस लेखका बारेमा थप कुरा बुझ्न परेमा उहाँको ईमेल ठेगाना rabindra2028@gmail.com मा सम्पर्क गर्न सकिनेछ ।

लेख सार

शिक्षासम्बन्धी सरोकारवाला पक्षहरूलाई शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि जवाफदेही बनाउन र परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरूले शिक्षासम्बन्धी नीति, योजना, कार्यक्रम, पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र शिक्षण रणनीतिमा सुधार गर्न प्रमाणमा आधारित सुझाव तथा पृष्ठपोषण दिन विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण गर्ने गरिन्छ । कक्षा ५ को विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण २०७९ सञ्चालनको को अवस्था पहिचान गर्नु, परीक्षणको क्रममा देखापरेका समस्याहरू खोजी गरी सो को विश्लेषण गर्नु र ती समस्या समाधानका लागि उपयुक्त सुझावका उपायहरू पहिल्याउनु यस अध्ययनका उद्देश्य रहेको छ । अध्ययनको लागि अभिलेख र प्रतिवेदन विश्लेषण र अनुगमनको अनुभवको विश्लेषण विधि अपनाईएको थियो । प्रतिवेदनको अभिलेख तथा अनुगमनको अनुभव विश्लेषण गर्दा परीक्षणको क्रममा अभिमुखीकरण कार्यक्रममा सामेल नभएका र योग्यता नपुगेका केही परीक्षकहरू पनि परीक्षणमा सामेल भएको भेटिएको छ । परीक्षण सञ्चालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय निकाय र विद्यालयका प्रधानअध्यापकले अपेक्षाकृत रूपमा सहयोग र समन्वय नगरेको समेत देखिएको छ । परीक्षकको कार्यसम्पादन सन्तोषजनक रूपमा नै रहेको पाइएको छ । प्रश्नपत्रमा सामान्य त्रुटि बाहेक प्रश्नपत्र सरल, स्पष्ट र स्तरीय नै देखिएको छ । प्रश्नपत्रमा रहेका त्रुटिहरू हटाउन विज्ञहरूको टोली गठन गरी कम्तीमा १ दिने सघन अभिमुखीकरण तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरी विषयगत रूपमा प्रश्नपत्र

मोडरेसन गराई स्तरीयता कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्यालयका प्र.अ., विषय शिक्षकहरूलाई र परीक्षण सञ्चालकलाई परीक्षणसम्बन्धी कार्यशाला आयोजना गरी तालिम र अभिमुखीकरण गरिने कार्यलाई व्यवस्थित गरिनुपर्ने देखिन्छ (शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, २०७९) । योग्य, दक्ष र तालिम प्राप्त परीक्षण सञ्चालक छनोट गरी शैक्षिक सत्रको अन्तिम समयमा यो परीक्षण सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

मुख्य शब्दहरू: परीक्षण, अभिमुखीकरण, उपलब्धि, प्रश्नपत्र, परीक्षक र अनुसन्धानकर्ता

पृष्ठभूमि

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल भए नभएको लेखाजोखा गर्ने कार्य परीक्षण हो । परीक्षण लिखित, मौखिक, प्रयोगात्मक, शिक्षक निर्मित र स्तरीकृत परीक्षण विभिन्न किसिमका हुन्छन् । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले गर्ने विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षणले विद्यार्थीहरूले हासिल गरेका उपलब्धिको वर्तमान अवस्थाको पहिचान, उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू पत्ता लगाई सिकाइ स्तर सुधारकालागि समग्र शैक्षिक प्रणालीलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछ (पराजुली, २०२२) । यो परीक्षणको काम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले गर्दछ । यो परीक्षणको उद्देश्य सबै सरोकारवाला पक्षहरूलाई शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि जवाफदेही र थप जिम्मेवार तुल्याउनुहो । यस परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरूले शिक्षासम्बन्धी नीति, योजना र कार्यक्रम निर्माण, पाठ्यक्रम, शिक्षण रणनीति र परीक्षण तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गर्न आधार तयार पार्दछ । त्यतिमात्र नभएर यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न समेत सहयोग पुग्छ ।

विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षणमा बहुचरण विधि अवलम्बन गरिएको हुन्छ (पराजुली, २०२२) । सातओटा प्रदेशलाई स्ट्राटा मानेर पहिलो चरणमा सम्भाव्य समानुपातिक साइजको आधारमा जिल्ला र विद्यालय छनोट गरिन्छ भने दोस्रो चरणमा सामान्य random sampling छनोट विधिबाट विद्यार्थीहरूको छनोट गर्ने गरिन्छ । देशभरका सामुदायिक र संस्थागत दुवै किसिमका विद्यालयहरूमध्येबाट समानुपातिक तवरले नमुना विद्यालयहरू छनोट गर्ने गरिन्छ ।

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कक्षा ५ सम्मको अध्ययन पूरा गरेका ७६ जिल्लाका (मनाङबाहेक) नमुना छनोटमा परेका १८०० विद्यालयका ४०४२५ विद्यार्थीमा उनीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि, गणित, अङ्ग्रेजी र नेपाली विषयमा राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण सञ्चालन गरिएको

थियो । यो परीक्षण २०७९ आषाढ महिनाको पहिलो हप्तादेखि तेस्रो हप्तासम्म सञ्चालन गरिएको थियो । यो परीक्षणलाई व्यवस्थित गर्न शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले मार्गदर्शन पुस्तिकासमेत तयार गरेको थियो । उक्त मार्गदर्शन पुस्तिकामा विभिन्न संस्था तथा व्यक्तिहरूले परीक्षणको क्रममा गर्ने कार्य, भूमिका तथा जिम्मेवारीसमेत तोकिएको छ ।

यो परीक्षण सञ्चालनको कार्य परीक्षण सञ्चालक (मार्फत् गरिएको थियो । परीक्षण सञ्चालकको कार्यलाई सहज बनाउन तालिम तथा परिचयात्मक कार्यक्रमसमेत गरिएको थियो । यो परीक्षणमा गणित, विज्ञान तथा प्रविधि नेपाली र अङ्ग्रेजी विषयका अलगअलग ३ सेट विषयगत परीक्षण पुस्तिकाहरू तयार गरिएको थियो । परीक्षण पुस्तिकामा वस्तुगत र विषयगत दुवैखाले प्रश्नहरू समावेश गरी दुई घण्टाको समय निर्धारण गरिएको थियो । यस परीक्षणमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू पहिचान गर्नका लागि विद्यार्थी शिक्षक र प्रधानाध्यापकको लागि पृष्ठभूमिसँग सम्बन्धित तीन प्रकारका प्रश्नावलीमार्फत् आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूसमेत सङ्कलन गरिएको थियो । यस परीक्षणमा ४ प्रकारका प्रश्नावलीहरू तयार गरी परीक्षण सञ्चालन गरिएको थियो । उल्लिखित विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षणसँग सम्बन्धित पक्षहरूको वर्तमान अवस्था र परीक्षणको क्रममा देखिएका समस्याहरूको पहिचान गरी प्रभावकारी रूपमा परीक्षण सञ्चालन गर्न सुझाव प्रदान गर्ने उद्देश्यले यो अध्ययन गरिएको हो ।

अध्ययनका उद्देश्यहरू

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन्:

- (क) कक्षा ५ को विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण, २०७९ को वर्तमान अवस्थाको पहिचान गर्ने
- (ख) विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण, २०७९ मा देखा परेका समस्याहरू पहिचान गरी सोको विश्लेषण गर्ने
- (ग) विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षणका क्रममा देखा परेका समस्या समाधानका लागि उपयुक्त सुझावका उपायहरू पहिल्याउने ।

अध्ययन विधि

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले २०६८ सालदेखि नै विद्यालय तहमा विभिन्न कक्षा र विषयमा राष्ट्रिय परीक्षणहरूका माध्यमबाट विद्यार्थीको उपलब्धिको परीक्षण गरी राष्ट्रिय रूपमा

विद्यार्थीको उपलब्धिको अवस्थाका बारेमा सरोकारवालाहरूलाई पृष्ठपोषण प्रदान गरिरहेको छ । यी परीक्षणहरूले प्रकाशमा ल्याएका प्रतिवेदनहरूले शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, शिक्षक तालिम तथा सामग्री विकासमा अपेक्षाकृत सुधार ल्याउन समग्रमा देशको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था के छ, विभिन्न क्षेत्र, लिङ्ग, जातीय समूह, भाषिक समूह, विद्यालयको अवस्थिति आदिका आधारमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था के छ, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा कुन-कुन तत्त्वहरूले कसरी प्रभाव पारिरहेका छन् भन्ने सन्दर्भमा प्रमाण सहितका सूचनाहरू प्रस्तुत गरेका छन् । विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण, २०७८।०७९ को कक्षा ५ को अवस्था र समस्या पहिचान तथा समाधानका उपायहरू खोजी गर्ने कार्यका लागि गुणात्मक उपागम र अभिलेख तथा स्वयम् अनुगमनकर्ताको अनुभव विश्लेषण साधन प्रयोग गरिएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले सञ्चालन गर्ने उक्त बृहत् स्केल अनुसन्धानको प्रतिवेदनको अध्ययनबाट भएका प्राप्ति तथा स्वयम् आफैं अनुगमनकर्ताको रूपमा कार्य गर्दाको अनुभवको विश्लेषण गरी देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू सुझाउने प्रयास गरिएको छ ।

नतिजा र छलफल

कक्षा ५ मा ७६ जिल्ला (मनाङ बाहेक) मा विज्ञान तथा प्रविधि, गणित, नेपाली र अङ्ग्रेजी विषयमा २०७९ असार महिनामा देशभर परीक्षण सञ्चालन भएको थियो । यो परीक्षण असार महिनाको पहिलो साताबाट प्रारम्भ भई तेस्रो सातामा सम्पन्न भएको थियो । यस परीक्षणमा १५ ओटा क्लस्टरमा १८०० ओटा विद्यालयमा भएको, परीक्षणका लागि ७६ जिल्लामा ७६ जना जिल्ला संयोजक र ४८५ जना परीक्षण सञ्चालक खटिएका थिए । परीक्षणको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन एउटा प्रदेशबाट कम्तीमा २ ओटा जिल्ला पर्ने गरी ८ ओटा विद्यालयको अनुगमन गर्नुपर्ने गरी अनुगमनकर्ताको व्यवस्था मिलाईएको थियो । यस अनुगमनमा खटिएका ८ जना अनुगमनकर्तामध्ये ४ जनाले विद्यावारिधि उपाधि हासिल गरेका र बाँकी ४ जनाले एम.फिल. अध्ययन सकेर विद्यावारिधिको शोधकार्यमा संलग्न रहेको पाइयो ।

यस अनुगमन कार्यलाई सम्पन्न गर्न शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रसँग समन्वय गरी अनुसूची २ मा उल्लेख भए बमोजिमको अनुगमन फाराम प्रयोग गरियो पाइयो । कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, लुम्बिनी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ८/८ र बागमती प्रदेशमा २२ ओटासमेत गरी देशभरि ७० ओटा विद्यालयमा असारको पहिलो र दोस्रो सातामा अनुगमनकर्ताहरू विद्यालयमा स्वयं उपस्थित भई अनुगमन कार्य सम्पन्न गरिएको पाइयो । विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय

परीक्षण गर्नको लागि दुई प्रकारको प्रश्नावली प्रयोग गरिएको पाइयो । जसअन्तर्गत विषयगत प्रश्नावली र पृष्ठभूमि प्रश्नावली रहेका छन् । विषयगत प्रश्नावलीअन्तर्गत उपलब्धि परीक्षण गर्ने गरी चार विषय (नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान) का विषयगत ज्ञानको परीक्षण गर्ने विषयगत प्रश्नहरूसामेल गरिएको पाइयो । त्यसैगरी पृष्ठभूमि प्रश्नावली तीन किसिमले प्रयोग गरिएको पाइयो । जसअन्तर्गत विद्यार्थीको पृष्ठभूमि प्रश्नावलीअन्तर्गत विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित विषयवस्तु (शैगुपके, सन् २०२२) समेटिएको पृष्ठभूमि प्रश्नावली समावेश भएको र यी पृष्ठभूमि प्रश्नावलीहरू विषयगत प्रश्नावलीसँगै राखेको पाइयो । विषय शिक्षकको पृष्ठभूमि प्रश्नावलीअन्तर्गत यसमा विद्यार्थीको सिकाइमा शिक्षकको पृष्ठभूमिले पार्ने प्रभावको अध्ययनका लागि विषयवस्तु समेटेर प्रश्नावली तयार गरिएको जसअन्तर्गत विद्यालयमा परीक्षण सञ्चालन भएका कक्षा ५ मा अङ्ग्रेजी, नेपाली, गणित र विज्ञान तथा प्रविधि अध्यापन गराउने विषय शिक्षकहरूलाई यो प्रश्नावली भर्न लगाइएको पाइयो । त्यसै गरी प्र.अ.को पृष्ठभूमि प्रश्नावलीमा विद्यार्थीहरूको सिकाइमा प्र.अ.को पृष्ठभूमि, विद्यालयमा प्र.अ.को भूमिका र विद्यालयसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरूलाई समेटेर प्रश्नावली तयार पारिएको पाइयो । जुन विद्यालयमा यो परीक्षण सञ्चालन भएको छ । सोही विद्यालयका प्र.अ.लाई यो प्रश्नावली भराइएको पाइयो ।

यो परीक्षणमा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले एक स्वतन्त्र परामर्शदाता संस्था छनोट गरी परीक्षण सञ्चालन गरेको देखियो । परीक्षण सञ्चालन गर्नुभन्दा अगाडि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र र परामर्शदाता संस्थाबिच सम्झौता भई कार्य प्रारम्भ भएको देखियो । परीक्षण सञ्चालन हुनुभन्दा अगाडि नै शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले के गर्ने र परामर्शदाताले के गर्न भन्ने सवालमा आ-आफ्ना भूमिका उल्लेख गरेर पुस्तिकासमेत निकालेको देखियो । यो सँगसँगै शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइले परीक्षण सञ्चालन भएका स्थानीय निकाय, विद्यालय र अन्य सरोकारवालाहरूबिच समन्वय स्थापित गरी आवश्यक सहयोग गर्ने र अनुगमनसमेत गर्ने गरी जिम्मेवारी तोकिएको पाइयो । त्यसैगरी स्थानीय तहले शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रबाट सञ्चालित परीक्षण कार्यमा आवश्यक सहयोग र समन्वय गरी परीक्षण सञ्चालन गर्न आफ्नो स्थानीय निकायमा आएका परीक्षण सञ्चालक र अनुगमनकर्तालाई सहयोग गर्ने जिम्मेवारी तोकिएको र स्थानीय निकायलाई नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूलाई परीक्षणमा सहभागी गराउने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने जिम्मेवारीसमेत तोकिएको पाइयो ।

कक्षा ५ को राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षणको अवस्था

यस अनुसन्धानमा ८ जना अनुगमनकर्ताहरूले अनुगमन गरेका ७० ओटा विद्यालयहरूमध्ये महानगरका १६ ओटा विद्यालय, उपमहानगरका ७ ओटा, नगरपालिकाका ४३ ओटा र गाउँपालिकाका ४ ओटा विद्यालयहरूमा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरिएको पाइयो। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले छनोट गरेका परामर्शदाताले ४ ओटा विषयमा सम्पन्न गरेको विषयगत परीक्षणको अवस्था देहायबमोजिम रहेको देखिन्छ।

तालिका १

विषयगत परीक्षणको अवस्था

क्र.स.	परीक्षण विषय	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	अङ्ग्रेजी	१९	२७.१
२.	गणित	२१	३०
३.	नेपाली	१८	२५.८
४.	विज्ञान	१२	१७.१
जम्मा		७०	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

७० ओटा विद्यालयमा सञ्चालन गरिएको यो परीक्षणमा सहभागी विद्यार्थीहरूको लैङ्गिक अवस्था देहायबमोजिम रहेको थियो।

तालिका २

विद्यार्थीहरूको लैङ्गिक विवरण

छात्र	छात्रा	परीक्षामा सहभागी विद्यार्थी सङ्ख्या	विद्यालयमा जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या
७८३	७६५	१५७७	३५९१

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

यस अध्ययनमा कक्षा ५ उत्तीर्ण गरी हाल कक्षा ६ मा अध्ययनरत ३५९१ विद्यार्थीहरूमध्ये एउटा विद्यालयबाट गोलाप्रथा प्रयोग गरी २५ जना विद्यार्थी छनोट गरिएको पाइयो। यसमा जम्मा १५७७ विद्यार्थीहरू मात्र परीक्षणमा सहभागी रहेका थिए। लैङ्गिक रूपमा हेर्दा छात्राभन्दा छात्रको सहभागिता बढी रहेको देखिन्छ।

विद्यार्थीहरूको बसाइ व्यवस्थापन

यस परीक्षणको क्रममा विद्यार्थीहरूको बसाइ व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित गर्न बसाइ व्यवस्थापन मार्गदर्शन पुस्तिकासमेत प्रयोग गरिएको थियो। परीक्षण सञ्चालकले उक्त मार्गदर्शन पुस्तिकामा उल्लेख भएबमोजिम बसाइको आवश्यक प्रबन्ध व्यवस्था छ। बसाइ व्यवस्थासम्बन्धी विस्तृत विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३

परीक्षण सञ्चालन भएका विद्यालयको बसाइ व्यवस्थापन

बसाइ व्यवस्थापन	मार्गदर्शन पुस्तिका बमोजिम	मार्गदर्शन पुस्तिका बमोजिम बसाइ	जम्मा विद्यालय सङ्ख्या	कैफियत
सङ्ख्या	६२	८	७०	
प्रतिशत	८८.६	११.४	१००	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

माथिको तालिका अनुसार ७० मध्ये ६२ ओटा विद्यालयमा अर्थात् ८८.६ विद्यालयमा बसाइ व्यवस्थापन मार्गदर्शन पुस्तिका बमोजिम राखिएको थियो तर ८ ओटा विद्यालय अर्थात् ११.४ विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको बसाइ व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम भएको पाइएन। विद्यालयमा पर्याप्त बसाइका लागि मार्गदर्शन पुस्तिकामा उल्लेख भएबमोजिमको कक्षाकोठा नभएकोसमेत भेटियो। केही विद्यालयमा परीक्षणको क्रममा विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयको हल, पुस्तकालय र खाली ठाउँमा भुईँँमा राखेकोसमेत देखियो।

परीक्षकको शैक्षिक योग्यता र अनुभव

यो परीक्षणको क्रममा परामर्शदाता संस्थाले केही परीक्षण सञ्चालकहरू योग्यता नपुगेका व्यक्तिहरूसमेत नियुक्त गरेको भेटियो। उनीहरूको शैक्षिक योग्यताको विस्तृत विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ४

परीक्षकको शैक्षिक योग्यता

तह	सङ्ख्या	प्रतिशत
प्रमाणपत्र तह वा कक्षा १२	६	८.५८
स्नातक	४१	५७
स्नातकोत्तर	२३	३२.८५
जम्मा	७०	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

माथिको तालिका अनुसार ६ जना अर्थात् ८.५८ परीक्षण सञ्चालकको शैक्षिक योग्यता प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा कक्षा १२ सम्ममात्र भएको कुरा अनुगमनको क्रममा भेटियो। यो योग्यतालाई योग्यता नपुगेको नै भन्न सकिन्छ। यसमा परामर्शदाता संस्थाले परीक्षण सञ्चालक छनोटमा ध्यान दिएको देखिएन। परीक्षण अनुगमनको क्रममा केही परीक्षकहरू शिक्षाशास्त्रको अध्ययन नगरेकासमेत भेटिए। परीक्षण सञ्चालकहरूको अनुभव तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ५

परीक्षण सञ्चालन भएका विद्यालयको बसाइ व्यवस्थापन

अनुभव	NASA परीक्षकको रूपमा पूर्व अनुभव भएको	NASA परीक्षकको रूपमा पूर्व अनुभव नभएको	जम्मा	कैफियत
सङ्ख्या	३८	३२	७०	
प्रतिशत	५४.२५	४५.७५	१००	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

माथिको तालिकामा उल्लेख भए अनुसार आधाभन्दा केही बढी ३८ जना अर्थात् ५४.२५ प्रतिशत परीक्षकहरू मात्र NASA परीक्षण सञ्चालकको रूपमा पूर्व अनुभव भएको पाइयो तर आधाभन्दा केही कम करिब ३२ जना अर्थात् ४५.७५ परीक्षकहरूमा अनुभव नभएको भेटियो।

परीक्षकको क्रियाकलाप र कार्यसम्पादन

परीक्षण अनुगमनको क्रममा अधिकांश परीक्षकहरू शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले सञ्चालन गरेको अभिमुखीकरण कार्यक्रममा भाग लिएको देखियो तर केही परीक्षकहरू

अभिमुखीकरण कार्यक्रममा भाग नलिएकासमेत भेटिएका थिए। यो सङ्ख्या नगन्य रूपमा रहेको थियो। उनीहरूसँग परीक्षणको क्रममा आफ्नो परिचय खुल्ने परिचयपत्र साथमा रहेको देखियो। सबै परीक्षक सञ्चालकले विद्यार्थी, शिक्षक र प्र.अ.लाई आवश्यक अभिमुखीकरणसहित प्रश्नावली भर्न लगाएको पाइयो। प्रायः सबै परीक्षकहरूले परीक्षण सञ्चालन हुने सूचना अघिल्लो दिन नै दिएको र परीक्षण सञ्चालन हुने दिन २ घण्टा अगाडि नै उपस्थित भई प्र.अ. र शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण गरेको पाइयो।

साथै विद्यालयमा समयमा नै पुगेर २५ जनाभन्दा कम विद्यार्थी भए सबै जना र २५ जनाभन्दा बढी विद्यार्थी भए चिठ्ठा विधिबाट विद्यार्थी छनोट गरिएको थियो। तर केही विद्यालयमा प्र.अ. आफ्नो कार्यक्षमा नभेटिएको कारणले अभिमुखीकरण गर्न नसकिएकोसमेत देखियो। यस कार्यमा केही कम दक्ष परीक्षण सञ्चालक भए पनि दक्ष र अर्धदक्ष वा कम दक्षको कार्य सम्पादनमा कुनै अन्तर देखिएन। समग्रमा प्रायः सबै परीक्षकहरूले परीक्षणको उद्देश्य स्पष्ट पारेको, परीक्षण पुस्तिकाको आवरण पृष्ठमा भएका सूचनाहरू स्पष्टसँग भर्न सघाएको आफूलाई ताकिएको परीक्षण कार्य मर्यादित र भयरहित वातावरणमा सञ्चालन गरेको पाइएको थियो। यस कार्यमा सबै विद्यालयहरूले सहयोग र समन्वय गरेको भेटियो। अतः समग्रमा परीक्षकको विद्यालयमा देखिएको गतिविधि र कार्य सम्पादन सन्तोषजनक नै देखिन्छ। केही परीक्षकहरूमा अनुभव अभावका कारण कार्य सम्पन्न गर्न लामो समय लागे पनि कार्य सम्पादनमा कुनै समस्या नपरेकोसमेत अनुगमनको क्रममा परीक्षकले बताएका थिए।

विषय शिक्षकहरूको योग्यता, अनुभव र कार्यसम्पादन

कक्षा ५ उत्तीर्ण गरी हाल कक्षा ६ मा अध्ययनरत देशभरका ७६ जिल्लामध्ये १८ जिल्लाका ७० ओटा विद्यालयमा यो अनुगमन सञ्चालन भएको थियो। यस कार्यका लागि एउटा विद्यालयमा एउटा मात्र विषयको परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो। प्रायः सबै विद्यालयमा अनुभवी र तालिम प्राप्त विषय शिक्षकहरू कार्यरत रहेको पाइयो। केही निजी विद्यालयमा कम अनुभवी र तालिम अप्राप्त विषय शिक्षकहरूसमेत भेटिएका थिए। विद्यालयमा कार्यरत विषय शिक्षकहरूले पृष्ठभूमि प्रश्नावली परीक्षण अगावै पाएको भनी बताएका थिए। अधिकांश परीक्षण सञ्चालकले पृष्ठभूमि प्रश्नावली भर्न अभिमुखीकरण गरेको पाइएको छ। केही नयाँ र तालिम अप्राप्त शिक्षकहरू बाहेक प्रायः सबै विषय शिक्षकहरूलाई परीक्षणको उद्देश्य थाहा भएकै पाइयो।

परीक्षण सञ्चालनको क्रममा: अधिकांश विषय शिक्षकहरूले परीक्षण सञ्चालन भइरहेको समयमा कक्षाकोठा भित्र नै पसेर अवलोकन गर्ने गरेको भेटिएको थियो। प्रायः सबै शिक्षकहरूले

पृष्ठभूमि भरेको पाइयो । तर अधिकांश विद्यालयका विषय शिक्षकहरूलाई परीक्षण सञ्चालन गर्ने सरकारी निकायको बारेमा जानकारी नभएको पाइयो । तसर्थ शिक्षकहरूलाई तालिम सञ्चालन गर्दा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरू समावेश गरेर विद्यालयमा कार्यरत सबै तहका शिक्षकहरूलाई यस केन्द्रको बारेमा परिचित गराउन सकिन्छ । विद्यालयमा कार्यरत विषय शिक्षकहरूमध्ये १३ जना प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण, ४१ जना स्नातक तह र १७ जना स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरेका शिक्षकहरू भेटिएका थिए । उनीहरूमध्ये अधिकांश शिक्षकहरू तालिम अप्राप्त भेटिएका थिए । सम्बन्धित विषय शिक्षकहरूको शैक्षिक योग्यताको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ६

विषय शिक्षकहरूको शैक्षिक योग्यता

क्र.स.	योग्यता	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	आइ.कम.	२	२.८ ६
२.	आइ.ए.	१	१.४ ३
३.	कक्षा १२	९	१२.८६
४.	स्नातक	४१	५८.५७
५.	स्नातकोत्तर	१७	२४.२८
जम्मा		७०	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

प्रधानाध्यापकहरूको योग्यता, अनुभव र कार्य सम्पादन

यस अध्ययनका क्रममा ७० ओटा विद्यालयका प्र.अ.हरूलाई अनुसन्धानको क्रममा प्रश्नहरू सोधिएको थियो । विद्यालयका प्र.अ.हरूमध्ये १ जना एस.एल.सी. उत्तीर्ण, २ जना प्रमाणपत्र उत्तीर्ण र १३ जना स्नातक, ५३ जना स्नातकोत्तर र १ जना विद्यावारिधि उत्तीर्ण गरेको पाइएको थियो । शैक्षिक योग्यतासम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ७

प्र.अ.हरूको शैक्षिक योग्यता

क्र.स.	योग्यता	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	एस.एल.सी.	१	१.४३
२.	प्रमाणपत्र तह	२	२.८५
३.	स्नातक	१३	१८.५७
४.	स्नातकोत्तर	५३	७५.७२
५.	विद्यावारिधि	१	१.४३
जम्मा		७०	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

यस परीक्षणको क्रममा प्रधानाध्यापकहरूको योग्यता पछि उनीहरूको अनुभवको बारेमासमेत सोधिएको थियो। उनीहरूले अनुसन्धानकर्तालाई बताएअनुसार उनीहरूको अनुभवसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख भए अनुसार देखिएको थियो।

तालिका ८

प्र.अ.हरूको अनुभवको विवरण

अनुभव	प्र.अ.को सङ्ख्या	प्रतिशत
५ वर्षभन्दा कम	१४	२०
५-१० वर्ष	१५	२१.४२
१०-२० वर्ष	१८	२५.७२
२० वर्षभन्दा माथि	२३	३२.८६
जम्मा	७०	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७९

माथिको तालिकामा उल्लेख भए अनुसार ५ वर्षभन्दा कम अनुभव हुने प्र.अ.हरू १४ जना रहेका थिए र २० वर्षभन्दा माथि अनुभव हुने प्र.अ.हरू २३ जना रहेका थिए। प्रधानाध्यापकको कार्य सम्पादनसम्बन्धी केही प्रश्नहरू सोधिएका थिए। अनुसन्धानको क्रममा अधिकांश प्र.अ.हरूले पृष्ठभूमि प्रश्नावली परीक्षण अगावै पाएको, परीक्षण सञ्चालकले पृष्ठभूमि प्रश्नावली भर्न पर्याप्त अभिमुखीकरण गरेको बताएका थिए। अनुगमनको क्रममा केही विद्यालयका प्र.अ.हरूलाई

परीक्षणको उद्देश्यसम्म थाहा नभएको पाइएको थियो । केही प्र.अ.हरूले परीक्षण भइरहेको समयमा नियम विपरित कक्षाकोठाभित्र प्रवेश गरी अवलोकन गरेको पाइयो । केही अर्थात् २५ जति प्र.अ.ले परीक्षण सञ्चालन गर्ने सरकारी निकायको बारेमा जानकारी नरहेको भनी अनुसन्धानकर्तालाई बताएका थिए । प्र.अ.हरूले बताएअनुसार उनीहरूले परीक्षणसम्बन्धी जानकारी अघिल्लो दिन नै थाहा पाएका थिए । सबै शिक्षकहरूले प्रश्नावलीसमेत भरेको बताएका थिए । समग्रमा विद्यालयका प्र.अ.हरूको भूमिका सहयोगी समन्वयात्मक र सन्तोषजनक नै पाइएको थियो । प्र.अ.हरूलाई सम्भव भएसम्म मार्गदर्शन पुस्तिका परीक्षण अगावै निजको हातमा पुर्‍याउन सके परीक्षण कार्य अझ सहज र प्रभावकारी हुने छ ।

कक्षा ५ को राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षणमा देखा परेका समस्याहरू

यस परीक्षणको अनुसन्धानको क्रममा विद्यालयमा पर्याप्त स्थान अभावका कारणले केही विद्यालयहरूमा बसाइ व्यवस्थापन मार्गदर्शन पुस्तिकाबमोजिम बसाइ नभएको पाइएको थियो । बसाइ व्यवस्थापनमा देखा परेको समस्याका कारण परीक्षा मर्यादित र निष्पक्ष रूपमा सञ्चालन गर्न समस्या परेको देखिन्छ (शैगुपके, सन् २०२०) । केही विद्यालयहरूले यो राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षणलाई त्यति गहनरूपले नलिई हल्का ढङ्गले लिएको पनि भेटिएको थियो । परामर्शदाता संस्थाले अध्ययनको क्रममा सम्झौतामा तोकिए बमोजिम दक्ष, योग्य र तालिम प्राप्त परीक्षण सञ्चालक छनोट गर्न नसक्दा परीक्षणमा केही समस्या उत्पन्न भएको पाइयो । केही परीक्षणहरूमा तोकिएको योग्यताभन्दा कम योग्यता भएका परीक्षकहरू छनोट गरिएकोले उनीहरूको कार्य सम्पादन प्रभावकारी भेटिएन । ७० ओटा विद्यालय अनुगमनको क्रममा ६ जना परीक्षण सञ्चालकको योग्यता स्नातकभन्दा कम भेटिएको थियो जबकि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले न्यूनतम योग्यता स्नातक तहलाई तोकेको थियो । परीक्षणको क्रममा केही परीक्षकहरूले सबै विद्यार्थीहरूलाई परीक्षणको उद्देश्य स्पष्ट पार्न नसकेको, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले सञ्चालन गरेको अभिमुखीकरणमा भाग नलिएको, आफ्नो परिचय खुल्ने परिचयपत्र साथमा नराखेको, परीक्षणको दिन २ घण्टा अगावै विद्यालयमा उपस्थित भई प्र.अ. र विषय शिक्षकलाई पर्याप्त अभिमुखीकरण गर्न नभ्याएको जस्ता समस्याहरू पनि देखिएका थिए । कुनै-कुनै विद्यालयमा तोकिएभन्दा बढी विद्यार्थी सङ्ख्या भएकोमा स्वतन्त्र रूपमा चिठ्ठा प्रयोग गरी विद्यार्थी सङ्ख्या छनोट गर्न नसकेको जस्ता समस्याहरू पनि देखिएका थिए । यस परीक्षणको अनुसन्धानको क्रममा केही विषय शिक्षकहरू अनुभवी, योग्य, दक्ष र तालिम प्राप्त नहुदा पनि परीक्षणको वास्तविक मर्ममा बाधा उत्पन्न हुन गएकोसमेत भेटिएन ।

परीक्षणको क्रममा परीक्षा सञ्चालन भएको कक्षाकोठामा बारम्बार प्रवेश गरी परीक्षणको सामान्य नियमसमेत पालना नगरी उल्लङ्घन गरेको पाइयो । केही विषय शिक्षकहरूलाई परीक्षणको उद्देश्य र परीक्षण सञ्चालन गर्ने निकायको बारेमा सामान्य जानकारीसमेत नभएको पाइयो । अनुसन्धानको क्रममा केही विद्यालयका प्र.अ.हरूले पूर्णरूपमा पृष्ठभूमि प्रश्नावली नभएको, जति सहयोग र समन्वय गर्नुपर्ने हो सो गर्न असमर्थ रहेको पाइएको थियो ।

परीक्षणको क्रममा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू

कक्षा ५ को यो राष्ट्रिय विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण, २०७९ मा देखिएका समस्याहरू समाधान गर्न देहाय बमोजिमका उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । अनुगमनको क्रममा परीक्षण सञ्चालक, विद्यालयका विषय शिक्षकहरू र प्र.अ.हरूसँग पनि समाधानका उपायहरूको बारेमासमेत जिज्ञासा राखिएको थियो । उत्तरदाताहरूबाट प्राप्त उत्तर र अनुगमनकर्ताहरूको आफ्नै प्रतिबिम्बनसमेतका आधारमा देहाय बमोजिमका समाधानका उपायहरू सुझाइएको छ ।

- (क) प्रश्नहरूमा प्रयोग भएको भाषा भाषा सरल र स्पष्ट रहनु पर्दछ ।
- (ख) सबै विद्यार्थीहरूलाई परीक्षणमा सहभागी गराउनु पर्दछ ।
- (ग) विद्यालयका प्र.अ. र विषय शिक्षकहरूलाई शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको बारेमा बुझाउँदै थप अभिमुखीकरण गराउनु पर्दछ ।
- (घ) परामर्शदाता संस्थामार्फत परीक्षण सञ्चालन गर्नुभन्दा स्थानीय तहको शिक्षा शाखालाई यो परीक्षण सञ्चालन गर्न दिएर विद्यालयका प्र.अ. र सम्बन्धित स्थानीय निकायलाई जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन सकिन्छ ।
- (ङ) विद्यालयको अन्तिम परीक्षा समाप्त भएपश्चात् चैत्र महिनाको दोस्रो सातामा राष्ट्रिय रूपमा मिति निर्धारण गरेर यो परीक्षण सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- (च) परीक्षण सञ्चालकहरूलाई परीक्षण सम्बन्धी थप तालिम र अभिमुखीकरणमा जोड दिनु पर्दछ ।
- (छ) प्रश्नपत्रमा रहेको त्रुटि हटाउन विज्ञ टोलीबाट प्रश्नपत्रको स्तरीयताको मापन र मोडरेसन गर्न लगाई त्रुटि न्यूनीकरण गर्नु पर्दछ ।
- (ज) यो परीक्षणलाई स्थानीय तहलाई सञ्चालन गर्न लगाएर यसबाट प्राप्त नतिजालाई नीति निर्माण गर्ने कार्यमा प्रयोगमा ल्याउनु पर्दछ ।

यसरी प्रश्नहरू सरलबाट जटिलको क्रममा बनाई सबैले सजिलै बुझ्न सक्ने बनाउनु पर्दछ । यो परीक्षणमा परीक्षण सञ्चालक, विषय शिक्षक र प्र.अ.लाई थप तालिम एवम् अभिमुखीकरण प्रदान गरेर स्तरीय रूपमा सञ्चालन गर्नु पर्दछ । परीक्षणको क्रममा स्थानीय निकाय, जिल्ला समन्वय एकाइ र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रलाई अनुगमन र मूल्याङ्कन कार्यमा सरिक गराउनु पर्दछ । यो परीक्षण कार्यलाई राष्ट्रिय अभियानका रूपमा सञ्चालन गरेर सम्बन्धित सबै सरोकारवालाको सहयोग लिनु पर्दछ ।

निष्कर्ष

यो परीक्षण कक्षा ५ उत्तीर्ण गरी हाल कक्षा ६ मा अध्ययनरत देशभरका ७६ जिल्लाका (मनाङ्गबाहेक) नमुना छनोटमा परेका १८०० विद्यालयका ४०४२५ विद्यार्थीहरू सामेल थिए । यस कार्यका लागि १५ ओटा क्लस्टरमा ७६ जना जिल्ला संयोजक ४८५ जना परीक्षण सञ्चालनकर्ता प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न थिए । १८०० ओटा विद्यालयका १८०० जना विषय शिक्षकहरू, १८०० जना प्र.अ. , ७२६ जना स्थानीय शिक्षा अधिकारी, ७६ जना जिल्ला समन्वय एकाइ प्रमुख, केही अनुगमनकर्ता र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रहेका थिए । कक्षा ५ को अङ्ग्रेजी, नेपाली, गणित र विज्ञान तथा प्रविधि गरी ४ ओटा विषयमा यो परीक्षण सञ्चालन गरिएको थियो । परीक्षणको क्रममा अभिमुखीकरण कार्यक्रममा सामेल नभएका र योग्यता नपुगेका केही परीक्षकहरू पनि परीक्षण कार्यक्रममा सामेल भएको भेटिएको थियो । परीक्षण सञ्चालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय निकाय र विद्यालयका प्र.अ.ले अपेक्षाकृत रूपमा सहयोग र समन्वय नगरेकोसमेत देखियो । परीक्षकको कार्यसम्पादन सन्तोषजनक रूपमा नै रहेको पाइएको छ । प्रश्नपत्रमा सामान्य त्रुटिबाहेक प्रश्नपत्र सरल, स्पष्ट र स्तरीय नै देखियो । यो परीक्षण सञ्चालनकर्ता परामर्शदाता संस्थाले केही छिटपुटबाहेक आफ्नो कार्य इमान्दारीपूर्वक नै सम्पन्न गर्न सकेको छ ।

हाल शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले स्वतन्त्र परामर्शदाता नियुक्त गरी सञ्चालन गरिरहेको राष्ट्रिय विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण कक्षा ५ र कक्षा ८ समेतलाई हालको व्यवस्थामा परिवर्तन गरी स्थानीय निकायको शिक्षा शाखालाई स्रोत र साधनले सम्पन्न बनाई सोही शाखामार्फत् राष्ट्रिय रूपमा अभियान सञ्चालन गरी परीक्षण सञ्चालन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । प्रश्नपत्रमा रहेका त्रुटिहरू हटाउने ५ जना विज्ञहरूको टोली गठन गरी विषयगत रूपमा प्रश्नपत्र मोडरेसन गराइ स्तरीयता कायम गर्न

सकिन्छ। विद्यालयका प्र.अ., विषय शिक्षकहरूलाई र परीक्षण सञ्चालकलाई परीक्षणसम्बन्धी कार्यशाला आयोजना गरी तालिम र अभिमुखीकरण गरिने नीतिगत व्यवस्था गर्नु पर्दछ।

सन्दर्भ सामग्री

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र (शैगुपके)। (वि.सं. २०७९)। राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पठन सिप आधारसूचक २०७९।

पराजुली, उत्तर कुमार (सन् २०२२ क)। प्रारम्भिक कक्षा पढाइ सिप परीक्षण परिचयात्मक पुस्तिका। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र।

पराजुली, उत्तर कुमार (सन् २०२२ ख)। प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम: विगत, वर्तमान र भावी कार्यदिशा *Education Review Journal*।

शैगुपके। (२०२०)। विद्यार्थीहरूको पढाइ तथा गणितीय सिप सम्बन्धी राष्ट्रिय परीक्षण (कक्षा ३)।

शैगुपके। (२०१८)। नासा मुख्य प्रतिवेदन (कक्षा ५)।

शैगुपके। (२०२२)। एजुकेशन रिभ्यु जर्नल।